

TÜRKİYE’NİN DAĞLIK KARABAĞ POLİTİKASI

Nurhan AYDIN*

ÖZET

Dağlık Karabağ, coğrafi açıdan Kafkasya, Asya ve Avrupa arasındaki transit ticaret yollarının kesiştiği noktada yer almaktadır. Bölge, jeopolitik açıdan Ermenistan ve İran’ı da kontrol edebilecek bir konumda yer aldığı için büyük güçlerin de ilgisini her zaman canlı tutmuştur. Ayrıca maden yatakları, bakımından zengin olan bölge, Kafkasya’nın gıda maddelerinin önemli bir kısmını karşılaması bakımından Transkafkasya’nın yükselen değeri olmaktadır. Diğer yandan Hazar Havzasının zengin doğal kaynak ve enerji rezervlerine olan yakınlığı bir başka önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, uluslararası arenada güçlü bir aktör olmak isteyen devletler tarafından kontrol altına alınmak istenmektedir.

Uluslar arası hukuk ilkeleri kapsamında da garanti altına alındığı şekilde bir ülkenin toprakları bir başka ülke tarafından yoğun çalışmalar sonucu işgal edilmiş ve o bölgenin yerli halkı yıllarca süren baskı ve zulüm sonucu yurtlarından edilmiş ve pek çoğu da hayatını kaybetmiştir. Rus desteği sayesinde Ermenistan tarafından yapılan bu hukuk dışı fiiller gözler önüne serilmiş ve hatta karar olarak hükümselleştirilmiştir. Ermenistan’ın bu haksız tutumu karşısında Türkiye Azerbaycan’ı yalnız bırakmamış, Dağlık Karabağ konusunda haklılığını savunmuş ve yanında yer almıştır. Hatta Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ’ın Avrupa nezdinde haklı davasını dile getirmesine yardımcı olmuş, Azerbaycan’ın batıya açılımını sağlamıştır. Bu bağlamda;

Azerbaycan’ın yapması gereken, sorunu diplomatik ataklarda bulunarak BM Güvenlik Konseyi’nin gündemine taşımak ve bu platformda sorunu çözüme kavuşturmaktır. Aksi taktirde Ermenistan diaspora mantalitesi çerçevesinde ABD, Fransa, Rusya başta olmak üzere diplomatik bağlantılarda bulunarak tıpkı Ermeni soykırımını -haksız olduğu delillerle ispatlandığı halde- pek çok ülkeye kabul ettirebilmiş olması gibi, stratejik önemi olan Dağlık Karabağ bölgesine de hukuk dışı fiilleri ile resmen sahiplenmesi muhtemeldir.

ABSTRACT

Nagorno-Karabakh, geographically, takes place on the intersection point of the transit trade routes between Caucasia, Asia and Europe. As the region takes place on a geopolitical point so that it can control Armenia and Iran, it has always drawn the attention of big powers. Moreover, rich in terms of the mineral deposits, the region is becoming the raising value for Transcaucasia because it meets an important part of Caucasia’s needs for foodstuffs. On the other hand, being close to rich

---

* Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

natural resources and energy reserves of Caspian Basin shows another important side of this region. Therefore, it is wanted to be kept under control by the states which want to become powerful actors in the international arena.

Against the guarantee provided by international law principles, the territories of a country have been conquered by another country as a result of intensive efforts and the native people living in that region have been deterritorialized as a result of oppression and cruelty which had continued for years and many of them lost their lives. These unlawful actions which were conducted by Armenia with the support of Russia have been muckraked and it was considered non-legal by taking a decision. Against this unlawful attitude of Armenia, Turkey did not leave Azerbaijan alone, defended it to prove that it is right with regards to Nagorno-Karabakh problem and stayed by it. Turkey even helped Azerbaijan to prove before Europe that it is right with regards to Nagorno-Karabakh and helped Azerbaijan to open to West.

In this regard; what should Azerbaijan should do is to bring up this problem to agenda in United Nations Security Council by making diplomatic efforts and solve the problem on this platform. Otherwise, Armenia is highly likely to lay claim to this region officially with its unlawful conducts in Nagorno-Karabakh, which has strategic importance, through its diplomatic ties especially in USA, France and Russia by means of its Armenian Diaspora mentality as it has done in so-called Armenian genocide- although it was proved that it was unjust.

Karabağ bölgesi yüzyıllardır Türklerin ve Müslüman ahalinin çoğunluğu oluşturduğu bir bölge olmuştur. Adından da anlaşılacağı üzere bölge tarihsel açıdan bir Türk bölgesi olarak anılmıştır. Karabağ'ın Türk özelliği Ruslar tarafından dahil reddedilememiştir. Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğu 1 Aralık 1920'de ve 1921'de Sovyetler Birliği tarafından da resmen teyit edilmiştir. Hatta Birinci Dünya Savaşı sonrasında bir dönem bölgeyi işgal altında tutan İngiliz güçleri dahi 28 Ocak 1919 tarihli bir tebliğ ile bölgeyi Azerbaycan'ın parçası saymıştır¹.

Tüm bu tarihsel verilere karşın Sovyetler Dönemi'nde Ermeni milliyetçiliğinin güç aldığı en önemli konulardan biri de Karabağ sorunu olmuş ve Ermeni milliyetçileri Karabağ'ın Ermenistan'a katılmasını savunmuşlardır.

1989'da Karabağ'daki Ermeni saldırıları zirve noktasına ulaşmıştır. Hatta saldırılar Karabağ bölgesi dışına da sarkmaya başlamıştır. Kısa sürede başlayan katliamlar ise ne Azerbaycan güçlerince nede Moskova tarafından durdurulamamıştır. Hatta Moskova gelişmelerde Ermenileri destekler politikalarla hareket etmiştir. Bu durumu protesto eden Azerbaycanlılara

---

¹ Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İkinci Basım, İstanbul 1987, s. 623-624

karşı, Sovyetler Birliği, askeri birlikleri Bakü'ye göndermiştir. Bu olay 15 Ocak 1990'da, Kara Pazartesi olarak tarihe geçmiştir.

Ermeniler var güçleriyle Karabağ ile Ermenistan topraklarını birleştirmeye çalışmaktadırlar. Bunun için en çok güvenilen iki unsur diaspora Ermenilerinin lobcilik faaliyetleri ve Rusya'dır. Ermeniler Karabağ'da başarı sağladıktan sonra Nahçıvan'a saldırmışlardır. Ermenilerin saldırılarının belli bir plan ya da derinlikli bir stratejinin ürünü olmadığı, aksine uzun dönemli hedefleri tehlikeye sokacak bir macera perestlik olduğu rahatlıkla söylenebilir². Nahçıvan bölgesinin toprak bütünlüğü Türkiye'nin de taraf olduğu yazılı antlaşmalarla garanti altına alındığından, Türkiye çatışmaların bu bölgeye sıçramasına hemen tepki gösterdi. Hatta Türkiye'nin savaşa girebileceği gündeme geldi. Türkiye'de ciddi bir şekilde savaş ihtimali tartışılmaya başlandı. Bu tepki Türkiye'nin sınırların silah zoruyla değişmesine ne kadar karşı olduğunu göstermekle kalmadı, aynı zamanda Azerbaycan'ın Türk dış politikasındaki önemini de altını çizdi.

Ermenistan, Türkiye'nin savaş tehdidini anlamakta zorlandı. Ancak Rusya'nın bu imaya tepkisi çok sert olmuştur. BDT Ortak Genelkurmayı Başkanı Marshal, "Türkiye'nin müdahalesinin Üçüncü Dünya Savaşı'na yol açacağını" açıklamıştır³. Bu açıklama şüphesiz en çok Ermenistan'ı sevindirmiştir. Ancak Ermenilerin hesaba katmadıkları nokta bu tür tehditlerin Türkiye'nin Ermenistan'a uzun dönemli bakış açısını olumsuz yönde etkilediğidir. Karşılıklı restleşmelerin ardından Ermeniler Nahçıvan saldırısından vazgeçmişlerdir. Ancak bu olay geleceğe dönük derin izler bırakmıştır. Artık Türkiye Ermenilerin yayılmacı hedefleri konusunda daha net bir bilgiye sahiptir. Ayrıca Ermenistan'ın yalnız olmadığı ve saldırganlığının altında Rusya'nın yattığı iyice anlaşmıştır.

Türk – Rus İlişkileri ve Dağlık Karabağ Sorunu

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, uluslararası dengeler açısından Türkiye için son derece önemli sayılabilecek gelişmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları, yeni fırsatlarla birlikte, güçlükleri, rekabetleri ve çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Tarih boyunca Kafkasya, Rusya için büyük önem taşımakla birlikte, bu bölgedeki en büyük rakibi de Türkiye'dir. Tarihsel, etnik ve kültürel bağlarının bulunduğu bölge, Rusya ile arasında tampon bölge oluşturmaktadır. Aynı zamanda Rusya'nın güneye, sıcak denizlere

² Sedat Laçiner, *Türkler ve Ermeniler*, Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayını, Ankara 2005, s. 202

³ Sedat Laçiner, *Türkler ve Ermeniler*, s. 203

inme politikasını da engellemektedir. Diğer yandan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile köprü durumunda bulunması nedeni ile Türkiye açısından aynı stratejik öneme sahiptir. Ayrıca yer altı zenginliği ve petrol yatakları ve üç tarafının denizlerle çevrili olması gibi konular açısından da hassas konuma sahiptir⁴.

Türkiye ve Rusya için jeopolitik açıdan önemli olan Kafkasya bölgesinde iki devlet arasında rekabet ve çıkar çatışması yaşanmaktadır. En önemli rekabet ise bölgenin sahip olduğu petrol ve doğalgaz kaynaklarının dünya pazarlarına taşınması konusudur. Bir başka önemli rekabet sahası ise Dağlık Karabağ'ın bu çatışma ve rekabet merkezinde bulunması ve önemli yer teşkil etmesidir.

Rusya ile Türkiye arasında ekonomik alanda yaşanan önemli gelişmeler Dağlık Karabağ sorunu öncesinde siyasal alana da yansımıştır. Türkiye'nin Kafkasya politikasında ve özellikle Karabağ Meselesine yaklaşımında manevra alanını daraltan ve Karabağ politikasında belirleyici ülke de yine Rusya oldu. Zira Karabağ Savaşı'nın hücum ve savunma planları Moskova'da hazırlandığı gibi, siyasi projeler, darbeler ve milli kurtuluş mücadelesinin senaryoları da orada hazırlanmaktaydı⁵.

Rusya Dağlık Karabağ konusunda öncü pozisyonu elde ederek, bölgede etkinliğini devam ettirirken, bir yandan da Ermenilere desteğini devam ettirdi. Yıllarca Dağlık Karabağ sorununun çözüme kavuşmasına engel oldu. Diğer yandan Rusya sürekli Karabağ sorununu Azerbaycan ve Türkiye'ye karşı baskı aracı olarak kullandı⁶.

Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili ortaya çıkan gerçek şudur: Rusya bölgede hala en büyük güçtür. Rusya'nın isteği dışında bir çözüm mümkün değildir. Karabağ sorununa yönelik politikalar belirlenmesinde Türkiye Rusya'nın gerisinde kalmıştır. Türkiye'nin Karabağ sorunu karşısında izlediği politikanın etkili olmamasının bir sebebi de Türkiye'nin müdahaleye hazır olmadığı gibi, herhangi bir sıkıntı anında Türkiye'yi savunabilecek kararlı ve güvenilir müttefiklerinin mevcut olmamasıdır⁷.

⁴ Y. Demirdağ, "Kafkasya'da Türk ve Rus Politikası", *Stratejik Analiz 2*, Ankara 2003, s. 75-80

⁵ A. Aslan, "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", *Avrasya Dosyası*, 7 (1), 2001, s. 393-431

⁶ Azerbaycan.ihh.org.tr. 20.10.2007

⁷ Cemalettin Taşkiran, *Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s. 126

Dağlık Karabağ konusunda Rusya öncü pozisyonu devam ettirerek, diğer yandan da Ermenilere desteğini sürdürdü. Rusya sürekli Dağlık Karabağ sorununun çözümüne engel oldu. Ayrıca Rusya Dağlık Karabağ sorununu Azerbaycan ve Türkiye'ye karşı baskı aracı olarak kullandı. Karabağ sorununu en iyi şekilde kullanan Rusya, sürekli bölgede denetleyici oldu. Bu arada Dağlık Karabağ sorunundan en fazla faydalanan ülke şüphesiz Rusya olmuştur. Sebebine gelince; Dağlık Karabağ sorunu var olduğu sürece Ermenistan ve Azerbaycan, Rus kontrolünden çıkacak ölçüde güçlenmemektedirler. Her iki ülke de sürekli Rusya tarafından kontrol edilebilir ve dış desteğe muhtaç bir noktada bırakılabilir. Bu nedenle başta Ermenistan ve Azerbaycan olmak üzere enerjilerini boşa harcamaktadırlar. Sürecin çözümsüzlüğe doğru gitmesi Rusya'nın durumunu daha da güçlendirmektedir⁸.

Dağlık Karabağ'da 1994 yılında Rusya'nın girişimiyle bölgede ateşkes ilan edilmiş olmasına rağmen sorun hala nihai bir çözüme ulaşmış değildir. 1990'dan günümüze kadar gerek uluslararası düzeyde gerekse farklı boyutlarda Yukarı Karabağ sorununa çözüm bulmak amacıyla başlatılan bütün girişimler sonuçsuz kalmıştır. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında, Ermenistan yönetimi kadar Rusya'da pay sahibidir.

Türk-Amerikan İlişkileri ve Dağlık Karabağ Sorunu

XX. yüzyılın başlarından itibaren Amerika'ya yerleşmeye başlayan Ermeniler, Dağlık Karabağ'da kanlı olayların başlamasından sonra gruplar halinde ABD'ye göç etmeye başladılar. On binlerce Ermeni ülkesine kabul eden Amerika, Ermenistan'dan sonra en fazla Ermeni nüfusuna sahip olan ülke olmuştur. Amerika'ya yerleşen Ermeniler burada örgütlenerek Ermenistan ile irtibatlarını koparmadılar. Dağlık Karabağ savaşı boyunca Ermenistan'a her türlü desteği veren Ermeniler, ABD yönetiminin de desteğini aldılar⁹.

Amerika'da faaliyette bulunan Taşnak, Hınçak ve Ramgavar örgütleri soykırım iddialarını ön plana çıkararak Türkiye'yi köşeye sıkıştırmak istediler. Bu örgütler ABD'de Türkiye ve Azerbaycan'a karşı her türlü organizasyonlarda yer aldılar.

Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten sonra onu tanıyan ilk ülkelerden biri de ABD olmuştur. Ancak Muttalibov Döneminde Azerbaycan

⁸ A. Selver, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 231

⁹ *Hürriyet*, 9 Mayıs 1989, s. 12

politikalarının Rusya'dan kopamaması, Rus yanlısı politika, ABD'yi Azerbaycan'dan uzaklaştırmıştır. Daha sonra Orta Asya'daki etkisini arttırmak için Türkiye'nin yaptığı çalışmalar sonucu ABD bölgeye ilgi göstermeye başlamıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Özal ve Demirel ABD'nin bölgede etkinliğini arttırmasını istemişlerdir. Bu siyasi yaklaşımlarında başarılı olmuşlardır.

Demirel 16 Şubat 1992 tarihinde 6 günlük ABD gezisinden döndükten sonra Türk Cumhuriyetleri'nin uluslararası toplumla siyasi ve ekonomik yönden bütünleşmesi, bu husustaki güçlükler ve Türkiye ile ABD'nin yapabilecekleri işbirlikleri üzerinde durduklarını belirtmiştir.¹⁰ Demirel'in Ermenilere destek olmamaları konusunda ısrarlı tutumu ABD Başkanından yanıt bulmamıştır.

Demirel, Ermenistan ve Azerbaycan konusunda Başkan Bush'un dikkatini çektiğini, Batı'nın arka çıkması halinde ikinci bir İsrail doğabileceğini ABD liderine söylediğini kaydetmiştir. Demirel'in ziyaretinin ardından 28 Şubat 1992'de ABD Kongresi, Azeri – Ermeni çatışmalarını Hıristiyan – Müslüman olayına dönüştürüldüğünü belirtmiştir. Daha sonra kongreye sunulan bir karar tasarısında ise olayları başlatanların Azeriler olduğunu ve Ermenistan'a uygulanan Azeri ablukasının kalkmadığı takdirde Azerbaycan'a ambargo uygulanmasını istemiştir¹¹.

ABD Mayıs 1992'ye geldiği halde, hala Ermenileri yaptıkları katliamdan dolayı kınamamıştı. Üstelik Türkiye'de yoğun müdahale tartışmaları yaşanırken, ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Türkiye'de Ermenistan'a karşı, askeri müdahale gündemdeyken, Türkiye'nin askeri müdahalesine karşı olduklarını, Türk Diplomasisinin asıl bundan sonra gösterilmesi gerektiğini söylemiştir¹². Çok geçmeden ABD Kongresinin, Özgürlükleri Destekleme Kanunu'na 907 sayılı kararı kabul etmesiyle toprakları işgal edilen Azerbaycan her türlü devlet yardımından mahrum edilmiştir. Azerbaycan'a ambargo uygulanmıştır.

ABD bir taraftan Rusya'ya karşı stratejik denge unsuru gördüğü Türkiye'yi gücendirmemeye gayret ediyor, diğer taraftan seçim yılında Ermeni lobisini kızdırmamak ikilemi içerisinde olmuştur. ABD Başkanı Bush ve Dışişleri Bakanı Baker, Erivan'ı saldırıları durdurması konusunda ikna etmeye çalışırken, Türkiye'yi de müdahale etmemesi konusunda uyarıyordu. ABD'nin en çok korktuğu olasılık ise Erivan'ın Türkiye'ye karşı

¹⁰ *Milliyet*, 17 Şubat 1992, s. 10

¹¹ *Milliyet*, 28 Şubat 1992, s. 10

¹² *Cumhuriyet*, 20 Mayıs 1992, s. 16

güvenceyi İran'da aramasıydı. Radikal İslami, Orta Asya'daki çıkarları için en büyük tehlike gören ABD İran'ın Kafkasya'da gücünün artmasını istemiyordu¹³.

Elçibey'in dış politikada Rusya'yı ve İran'ı silip Batı'ya, ABD'ye yönelmesi bekleneni vermemiştir. Bunun nedeni ise dış politikada gerekli mekanizmaların oluşturulmamasıdır. Aliyev'in başa geçmesiyle daha ılımlı bir nota denenmiş ve başarı sağlanmıştır. Türkiye'nin girişimleri sonucu Azerbaycan Batı'ya entegre olmuştur. Petrol ve doğalgaz sayesinde başta ABD olmak üzere bir çok güçlü Avrupa devletleri Azerbaycan ile yakın temas kurmaya başlamışlardır.

1 Ağustos 1997 yılında Haydar Aliyev ABD'ye ilk resmi ziyaretini yapmıştır. ABD Başkanı Bill Clinton ile görüşme yapmışlardır. Yapılan görüşmede her iki lider Dağlık Karabağ sorununun çözülmesini desteklediklerini açıklamışlardır. Kafkas Devletlerinin kendi potansiyellerinden tam olarak ancak barış durumunda yararlanabileceklerini açıklayan Clinton, Dağlık Karabağ anlaşmazlığının biran önce barış yoluyla çözülmesini de istemiştir. Aynı zamanda Haydar Aliyev AGİT Minsk grubu çerçevesinde yapılan çalışmalarını desteklediğini belirterek Clinton'dan Azerbaycan'ı dış yardımdan mahrum bırakan 907 sayılı kararın kaldırılmasını istemiş ve sonuçtan destek görmüştür. Aliyev 1996 yılında Lizbon Zirvesinden sonra Ermenistan – Azerbaycan anlaşmazlığının çözülmesi için ABD, Rusya ve Fransa'nın AGİT'in yeni başkanları olduklarını ve ABD'nin Minsk grubuna başkanlık etmesinden memnuluk duyduğunu açıklamıştır.¹⁴ ABD ve Azerbaycan arasındaki yakınlaşma Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter Petrosyan'ın da Dağlık Karabağ sorununun çözümü için sıcak mesajlar vermesine neden olmuştur. Ter Petrosyan, "ABD'nin Dağlık Karabağ sorununa ilişkin çözüm arayışı bölgedeki çıkarları için gereklidir" açıklamasını yapmıştır.

Soykırım iddiaları Türk – Amerikan ilişkilerinin başka boyutunu oluşturur ve Dağlık Karabağ sorunundan da bağımsız değildir. Dağlık Karabağ Meselesi'nin başladığı sırada soykırım iddiaları daha farklı boyutla dillendirilmeye başlanmıştır. Özellikle Kaliforniya Valisi olan Ermeni asıllı Dökmeciyan bir taraftan soykırım iddiasının belgelenmesi için çaba gösterirken, diğer taraftan soykırım tasarısını kongreden geçmesi içinde

¹³ *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1992, s. 16

¹⁴ Haydar Aliyev, *Dünya Siyasetinde Azerbaycan Petrolü*, (Çev: A. Çiftçi ve E. Kocabıyık) Sabah Kitapları, İstanbul 1998, s. 150

yoğun faaliyet göstermiştir.¹⁵ ABD'de Türkiye'nin sürekli karşısına konulmak istenen soykırım tasarısı, Ermeni lobisinin en fazla uğraştığı konuların başında gelmektedir. Diaspora bu işi en hayati mesele olarak ilan etmiştir.

ABD Ermeni Lobisi, Ermenistan'ın soykırım iddialarının yanı sıra, enerjisinin tamamını daha sonraları, günümüzde olduğu gibi Sovyet Ermenistan'ın imarına harcamıştır. Ermeni diasporasının hem ABD hem de Rusya nezdindeki itibarı ve etkinliği Türkiye'nin hep başını ağrıtmıştır. Bu nedenle Türk – ABD ilişkileri yıllardır soykırım tasarısı kabul edilecek gelgit tartışmalarıyla devam ede gelmektedir.

Türkiye – İran İlişkileri ve Dağlık Karabağ Sorunu

İran ve Azerbaycan'ın ilişkilerini şekillendiren bir çok faktör bulunmaktadır. Ancak iki ülkenin birbiriyle ilişkilerini yönlendiren en önemli tarihi faktör, Azerbaycan'ın kuzey ve güney olarak ikiye bölünmüş olması ve Güney Azerbaycan'ın İran sınırları içerisinde bulunmasıdır. Günümüzde İran nüfusunun % 40'ı Azeri Türklerinden oluşmaktadır. Bu ise dünya Azerbaycanlılarının yaklaşık % 75'ine karşılık gelmektedir¹⁶.

Rus politikalarına tepki gösteren Azerilerin Ocak 1990'da İran sınırında eylem yapmaları İran'ı ve Rusya'yı kaygılandırmıştır. Rus gazeteleri Azerilerin İran'la birleşmek isteğini yazarken, İran ise olayların büyümeden yatıştırılmasını Sovyet yönetiminden talep etmiştir¹⁷. 19 Ocak 1990'daki Bakü olaylarında İran'ın tutumu oldukça ihtiyatlıdır. Çünkü İran'ın içinde bulunduğu yalnızlık nedeniyle SSCB'nin siyasi ve ekonomik desteğine ihtiyacı vardı. İranlı yöneticiler Azerilerin “ İslama dönüşüne” engel olmaması için Moskova'ya uyarıda bulunuyorlardı. Oysaki Halk Cephesi Lideri Tefvik Hüseyinov'un dediği gibi Azeriler “İslam Devrimi ile ilgili değiller, demokratik ve laik” bir düzen istiyorlardı. Elçibey'e göre Karabağ sorununun çözümünü istemeyenlerin başında, Rusya'dan sonra İran vardı¹⁸.

İran, Türkiye'yi stratejik yönden tehlike olarak görüyordu. Türkistan Cumhuriyetlerinde nüfusunu yayabilmek için maddi imkanları kullanmıştır. Ancak bir sonuç alamayınca, coğrafi konumunun verdiği avantajları

¹⁵ *Hürriyet*, 25 Nisan 1989, s. 13

¹⁶ *Azerbaycan.ihh.org.tr*. 20.11.2007

¹⁷ *Hürriyet*, 5 Ocak 1990, s. 10

¹⁸ *Milliyet*, 20 Ocak 1990, s. 4

kullanarak, bu ülkeler üzerinde baskı kurmak istemiştir¹⁹. Dağlık Karabağ Savaşı'nda İran'ın bu tutumu açıkça görülmektedir.

Dağlık Karabağ Savaşı'nda Şuşa ve Laçın olaylarında İranlı uzmanlar Ermenilerin yanında yer aldılar. Ayrıca İran'ın Azerbaycan'da ve Nahçıvan'da Türkiye aleyhine karalama faaliyetlerine girdiği de bilinen bir gerçektir. Dağlık Karabağ Savaşı'nda İran'ın kara ve hava yoluyla Ermenistan'a askeri ve teknik yardım göndermesi de herkesçe bilinmektedir. Zaten iki Aryan kavim bütün tarihleri boyunca Türklere karşı daima birlikte hareket etmişlerdir. İran için din ve mezhepten önce ırki özellikler ağır bastığından, Ermenilerin sürekli koruyucuları oldular²⁰.

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra İran, Azerbaycan'ı tanımayacağını açıklamıştır. İran Dışişleri Bakanı, Moskova ziyareti sırasında Azerbaycan ile ilişkilerin Sovyetler Birliği içinde geliştirileceğini belirterek, Azerbaycan'ı tanımayacağını ilan ediyordu²¹. Ayrıca, Azerbaycan'ın Türkiye ve Batı eksenli bir politika izlemesi İran ile ilişkileri gerginleştirmiştir²². Türkiye'nin bölgeye yaptığı girişimcilğe karşı olarak İran, "Acem Kulübü" girişimini ve Karadeniz'e (KEİ) karşı "Hazar Ekonomik Bölgesi"ni ortaya attı. Türkiye'nin Orta Asya'daki güçlü konumu ve KEİ projesi İran'ı rahatsız ettiği gibi İran'ında petrol silahını kullanarak eski SSCB Cumhuriyetleri nezdinde nüfuz aradığı da bilinmekteydi. İran Azerbaycan boru hattını kullanarak diğer cumhuriyetlere petrol satmanın planlarını yapıyordu²³.

Türkiye'nin desteğiyle Azerbaycan'ın Batı'ya yaklaşması ve bölgedeki Batı nüfuzunun artması sonucu, Azerbaycan Rusya'dan bağımsız bir çizgiye geçmiştir. Bu durum Rusya-İran yakınlaşmasını doğurmuştur. Batılılara göre, İran ve Rusya'da yaşayan Azerilerin çoğunlukla kendilerini Türk saymaları ve Ankara ile yakınlaşmayı umut ediyor olmaları, Azeri milliyetçiliğinin yatışmasında ortak menfaati olan Tahran ve Moskova'yı birbirine yaklaştıran bir başka sebeptir²⁴. Ancak İran'ın Dağlık Karabağ sorunundaki tutumu Azeri halkının da yoğun tepkisine sebep olmuştur. Azerbaycan Halk Cephesi yetkililerinin "Azatlık kan pahasıdır. Ne İran ne

¹⁹ Mehmet Saray, *Türk – İran İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 165

²⁰ Mehmet Saray, *Türk – İran İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1992, s. 344

²¹ *Hürriyet*, 27 Kasım 1991, s. 14

²² *Azerbaycan.ihh.org.tr*

²³ *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1992, s. 9

²⁴ *Hürriyet*, 6 Ocak 1990, s. 10

de başkaları Türklüğü engelleyemez” sözleri de tepkilerin hangi boyutta olduğunu gösteriyordu²⁵. İran ve Rusya, Karabağ Savaşı'nda Türkiye'nin barış planına destek vermemiştir. Plana göre Zangezur Azerbaycan'a bırakılacak ve böylece İran'ın Ermenistan ve Rusya ile bağlantısı tamamen kopacaktı²⁶.

Azerbaycan'la Dağlık Karabağ sorunu yaşayan Ermenistan'a İran üzerinden silah yardımı yapılmıştır. Rusya ve İran, Azerbaycan'ın bölgede yükselmesinin önünü almak için Moskova – Erivan – Tahran ittifakını oluşturmuşlardır. Bu ittifaka karşıt olarak Bakü – Tiflis – Ankara – Washington ittifakı oluşturmaya çalışmaktadır. Bakü – Ceyhan Petrol Boru Hattı bu ittifakı güçlendiren önemli bir adım olmuştur. İranlı yetkililer bu gelişmenin karşısında olmuşlar ve sık sık Azerbaycan'ı uyarılmışlardır²⁷.

Türk-Ermeni İlişkileri

19. yüzyılın başlarından itibaren Ermeniler, Fransız İhtilali'nin etkisiyle milliyetçi söylemler geliştirmeye başladılar. Aynı yüzyılın başlarında Sırp İsyanı ve Rumların bağımsızlık hareketleri onlara örnek oldu. 1877-1878 Osmanlı – Rus Harbi sonrası uluslararası arenada isteklerini dile getirmeye başladılar. Ermenilerin istekleri hemen karşılık buldu. Özellikle Rusya ve bazı devletlerin vaatlerine kanan Ermeniler, binlerce Türk Müslüman'ı katletmeye başladılar. Osmanlı Devleti, Ermeni terör olaylarının artması ve Türk Müslüman halkın katledilmesi ve bu durum karşısında duyulan kaygı nedeniyle son çare olarak, bölgedeki Ermenileri, ülkenin güvenli bölgelerine “tehcir” “göç ve iskana” tabi tuttu²⁸. Bu uygulama, hem Türkleri hem de Ermeni halkın can güvenliğinin sağlanmasına yönelik olarak gerçekleştirildi. Tehcir hadisesi Ermenilerin “soykırım” iddialarını da beraberinde getirdi.

Türkiye'ye yönelik sözde soykırım iddialarının temelinde ise Taşnak Partisi ve diaspora Ermenileri vardır. Varlık koşulunu Türk düşmanlığında bulan bir parti olan Taşnaksütyun kuruluşundan itibaren Büyük Ermenistan hayali ile çalışmaya başlamışlardır.

1880'li yılların sonlarından itibaren Ermenistan'da başlayan bağımsızlık mücadelesinde Ermeni milliyetçiliği, 1990'lı yılların başlarına kadar komünist ideoloji ve Rusya karşıtı görüşleri benimsemişse de, bu tarihten itibaren yeniden Rusya ile işbirliğine önem verilmiş ve Ermenistan,

²⁵ *Tercüman*, 24 Mayıs 1992, s. 6

²⁶ *Hürriyet*, 24 Mart 1992, s. 14

²⁷ *Tercüman*, 24 Mayıs 1992, s. 6

²⁸ İlber Ortaylı, “Tehcir Meselesi”, *Anadolu Dergisi* 7, 2005, s. 32-45

Rusya'nın Kafkasya'daki varlığını koruyan tek ülke haline gelmiştir²⁹. 1990'dan sonra Ermenistan'da iktidarda bulunan EMH liderleri Rusya'nın siyasi, ekonomik ve askeri desteği olmadan Dağlık Karabağ ve ekonomi sorununu halledemeyeceklerini anladıktan sonra Rusya ile ilişkilerine önem vermeye başlamıştır.

Türkiye daha önce komşularıyla yapılan tüm antlaşmalara sadık kalarak ilişkilerini germemiş, ancak Ermenistan bağımsız olduktan sonra Kars Antlaşmasını tanımadığını açıklamıştır. Ayrıca Bağımsızlık Bildirgesi'nde ve Anayasası'nda da yine sözde soykırım iddialarına yer vermiştir. Yine Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi için, Batı Ermenistan diye bahsetmesi, Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkileri baltalamıştır.

26 Şubat 1992 tarihinde Hocalı'da yüzlerce sivilin öldürülmesi Türkiye'nin, bölge ülkeleri arasında barış ve itidal çağrısı yapan tavrının değişmesine neden olmuştur. Türkiye Hocalı katliamı üzerine Ermenistan'a sert mesajlar vermiştir. Üstelik Ermenistan'ın Nahçıvan'a saldırması, muhalefet ve kamuoyunun baskısı, iktidarın önüne askeri müdahale seçeneğini getirmiştir. Ermenistan'ın tüm meydan okumalarına rağmen askeri müdahale rafa kaldırılmıştır. 1993'te Kelbecer ve Fuzuli'ye yapılan saldırılar ise bardağı taşıran son damla olmuştur. Türk dış politikası 3 Nisan 1993'te Ermenistan'a karşı tavrını değiştirmiştir. Kelbecer işgali ileri sürülerek Ermenistan'la sınırı kapatmak ve ilişkileri Karabağ sorununun çözümüne endekslemek bulunmaz bir fırsat olmuştur³⁰.

Türk tarafı soykırım söylentileriyle Dağlık Karabağ olayının örtbas edildiğini açıklamıştır. Ermeniler ise Dağlık Karabağ'ın Türkiye tarafından Ermenistan'a karşı kullanıldığını ve Karabağ problemi ile Ermenistan politikasını oluşturduğunu savunmaktadır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki soykırım iddialarını Dağlık Karabağ sorunundan bağımsız ele almak mümkün değildir. Zaten meselede bu noktada düğümlenmiştir.

Günümüz Batılı ülkeleri Türkiye'yi tarihi sorumluluklarından dolayı kınamaya çalışırken, uluslararası hukuku halen açıkça ihlal etmekte olan Ermenistan'ın komşusunu işgalini sorgulamaması, Karabağ sorununun çözümünü engelleyerek bölgenin güvenlik ve huzura kavuşmasını geciktirmiştir. Diaspora ise, tarihi iddiaları canlı tutarak Ermenistan'ın siyasi sorumluluğunu maskeleymektedir. Aslında bir milyon göçmenin durumu ve işgal altındaki topraklar meselesi, tarihin değil bugünün trajedisidir. Bu

²⁹ Sedat Laçiner, "Ermeni Dış Politikası ve Belirleyici Temel Faktörler 1991-2002", Ermeni Araştırmaları, Ankara 2002, s. 168-201

³⁰ *Birgün Gazetesi*, 9 Şubat 2007, s. 4

trajedinin soykırım iddialarıyla maskelenmek, hatta örtbas edilmek istenmesi, uluslararası toplumun açık bir çifte standardını oluşturmaktadır. Türkiye ile Ermenistan ilişkilerindeki olumsuzlukların başında Ermenistan'ın bölgede uluslararası meşruiyeti iade etmesi mecburiyetini yerine getirmemesi gelmektedir³¹.

Türkiye, Ermenistan'la olan ilişkilerinde hep diplomasiyi ön planda tutmuş, meseleleri uluslararası platformda çözmek istemiş, sürekli barış ve itidal çağrısı yapmıştır. Ancak bu politikasında bir sonuca ulaşamamıştır. Türkiye ile münasebeti soykırım iddiaları üzerine endeksleyen Ermenistan, Türkiye gerçeğininde tam anlamıyla kavrayabilmiş bir durumda değildir. Oysaki Ermenistan'ın bölgedeki geleceği ve bağımsızlığı Türkiye ile kuracağı sağlıklı ilişkilere bağlıdır. Bunun yerine üç milyonluk bir ülkenin çevresini saran ve nüfusu yüz milyonu aşan bir ulusun toptan kendisine düşman ilan etmesi gerçekçi olmadığı gibi, kendi çıkarına da zarar verecektir³².

Ermenistan bağımsızlığını korumak ve birliğini sağlamakta kullandığı en temel faktör Dağlık Karabağ sorunu olmuştur. Ermenistan Hükümetlerinin kaderi adeta Karabağ sorununa bağlıdır. Hatta Hükümet politikalarının belirlenmesi hükümetlerin oluşmasında ana faktör Karabağ olmuştur. İçerde siyasi bütünlük Dağlık Karabağ sorunuyla sağlanırken, dışarıda ise soykırım efsanesine endekslenmiştir. Ermenilerin enerjilerini soykırım iddiaları üzerine yoğunlaştırmaları, birçok insanın aklına şu soruyu getirmektedir: “Acaba Ermeni tarihinde soykırım iddiası kaldırılırsa geriye ne kalır?”

Ermeni – Azeri Savaşı sonucunda Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarının % 20'sini işgal etmesi ve bir milyon Azeri Türkünün perişan bir şekilde mülteci konumuna düşmesi, Ankara'nın Erivan'a yönelik barışını sekteye uğratmıştır. Bu durum karşısında Türkiye, Ermenistan'a 1993'te sınır kapılarını, 1994'te ise hava sahasını kapattı³³.

Koçaryan'ın Cumhurbaşkanlığı göreviyle Türk – Ermeni ilişkileri farklı şekilde gelişme göstermiştir. Karabağ konusunda sert politika ve çıkışlar sergilemiştir. Diaspora Ermenileri ile işbirliğinin etkisi ile aktif bir dış politika izlemeyi başaran Koçaryan, Türkiye'ye karşı sözde soykırım iddialarını tırmanışa geçirmeyi başarmıştır. Diğer yandan ise Azerilerle, Türkler arasında fark görülmediği için, Azerbaycan'ın da soykırımla

³¹ *Radikal*, 3 Şubat 2007, s. 11

³² Sedat Laçiner, “Ermeni Dış Politikası ve Belirleyici Temel Faktörler 1991-2002”, s. 3

³³ www.turksam.org.tr, 20.11.2007

özdeşleştirilmesi sonucu Karabağ sorununun çözümünde de soykırımın ön koşulu haline gelmesini sağlama hedefine yönelmiştir³⁴.

Türk – Azeri İlişkileri ve Dağlık Karabağ Sorunu

Azeriler ve Türkler aynı köke sahiptirler. Azeriler kendilerini önce Türk sonra Azeri kabul etmektedirler. İki toplum arasındaki münasebetler yüzyıllar öncesine dayanır. Ancak devlet düzeyindeki münasebetlerin yaklaşık yüzyıllık mazisi vardır.

Türkiye'nin bölge politikalarında taraf olması, Azeri Türklerini desteklemesi, dış Türkler, Panislamizm, Pantürkizm gibi sebepler dışında Ermenistan'ın Dağlık Karabağ topraklarına saldırısıyla açıklanabilir.

Dağlık Karabağ sorunu, Ermenistan'ın soykırım iddialarının ilk somut yansıması ve Ermenilerin Türk düşmanlığı politikasının yeni sahasıdır. Bundan dolayı Türkiye Cumhuriyeti tarihi ile de bağlantılıdır. Bu tarihi bağ ve ortak düşman, Türk – Azeri ilişkilerini daha da kuvvetli hale getirmiştir³⁵.

Azerbaycan'ın tanınması uzun süre Türkiye'de müzakere edilmiştir. 30 Ağustos 1991'de Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten sonra Elçibey Türkiye'ye “Azerbaycan'ı tanımamasını, tanırsa bunu Moskova'nın adamı olan Muttalibov'u meşru kabul ettiği anlamına geldiğini ve Azerbaycan halkının üzüleceğine neden olacağı” mesajını göndermişti. İşte bu ortamda Türkiye, Sovyetler'de ve Azerbaycan'da ne gibi politik ortamın var olduğunu anlamadan sürecin içine dahil olmuştur³⁶.

Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları ve Türkiye'nin bunları tanınması bölgede büyük heyecan uyandırmıştı. Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla beraber Pantürkizm'den daha çok dem vurulmaya başlanmıştı. Ülke gerçekleriyle iç içe olan ve onu en iyi bilen Süleyman Demirel, Türk Birliğinin reel politiğe uygun olmadığını şu sözleriyle anlatıyordu:

“Pantürkizm, Panislamizm çıkar yol değil. Ben bugünkü Türkiye'nin birliği için sıkıntılar içindeyken, bir Pantürkizm olayı beni dağıtır. Hatta elimde ki bir takım kozları da alır”³⁷.

³⁴ M. Gül, “Azerbaycan ve Türkiye ile Bitmeyen Kan Davası Ekseninde Ermenistan'ın Dış Politikası”, *Avrasya Dosyası*, 2001, 7 (1), s. 367-393

³⁵ A. Mesimov, “Bağımsızlık Yıllarında Azerbaycan – Türkiye İlişkileri”, *Avrasya Dosyası*, 2001, 7 (1), s. 274 - 286

³⁶ Aygün Attar, *Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005, s. 124

³⁷ *Milliyet*, 6 Eylül 1990, s. 11

Dağlık Karabağ sorunu, Türkiye ve Azerbaycan'da siyasi istikrarın olmadığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Özellikle Azerbaycan'da iç çalkantıların yoğunluğu, Türk – Azeri ilişkilerinin sağlıklı işlenmesini de engellemiştir³⁸. Genel olarak Azerileri desteklemekle birlikte, Türkiye bu dönem içerisinde Azerbaycan'a silah yardımı yapmaktan ya da iki ülke arasındaki çatışmaya askeri müdahaleden kaçındı.

Türkiye başlangıçta çatışmada tarafsız kalarak Ermenistan'la Azerbaycan arasında aracı olmak istedi. Türk diplomatları bölgeyle Avrupa başkentleri arasında diplomasi seferleri yürüttüler. Özellikle AGİT' in konuyu gündeme almasında etkili oldular.

Türkiye'nin tarafsız arabuluculuk çabaları fazla uzun sürmedi. Özellikle Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın çeşitli yerlerde Ermenilerin “Birazcık korkutulmaları” gerektiği şeklinde açıklamaları, Başbakan Demirel'in ters ifadelerine rağmen, Türkiye'nin tarafsız arabulucu rolünün sonu oldu³⁹.

Türk yetkililerinin Azerbaycan'a yaptıkları en önemli yardım, onun Batı'ya çıkışının sağlanmasıdır. Azerbaycan'ın Devlet Başkanı Aliyev'i bu konuda teşvik etmeleri ve yönlendirmeleridir.

Demirel'in arabuluculuğuyla 1993 Aralık ayında Aliyev Paris'i ziyaret etmiştir. Bu Azerbaycan devlet başkanının Batı'ya ilk ziyaretiydi. Arkasından Aliyev'in Avrupa başkentlerini ziyaretleri birbirini izledi.⁴⁰ İlişkilerin asıl dönüşümü ise Aliyev'in Şubat 1994'te Ankara'ya ziyarette bulunmasıdır. Bu durum karşılıklı yabancılışmayı sona erdiren bir resmi ziyaret olmuştur.

Türkiye'nin bölgedeki Türk Cumhuriyetleriyle özellikle Karabağ'ın ait olduğu Azerbaycan'la kültürel bağların gelişmesi, ortak bir alfabeye geçebilmesi, bölgeye yönelik televizyon yayınlarını gerçekleştirebilmesiydi. Ayrıca Azerbaycan petrolü ile ilgili konsorsiyuma üye olarak pay almayı başarması Türk politikasının uzun vadeye yönelik son derece olumlu adımlardı. Ancak Karabağ başta olmak üzere, Azerbaycan ve diğer bölge cumhuriyetleri ile yürütülen ilişkiler ve ortaya çıkan gelişmeler, Türkiye'nin ilişkilerini sadece kültürel ve ekonomik olarak değil, politik ve askeri olarak da geliştirmek zaruretini ortaya koymaktadır.⁴¹ Çünkü Azerbaycan'ın

³⁸ *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1992, s. 16

³⁹ M. Aydın, “Kafkasya ve Orta Asya ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası II*, (Editör: Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 404

⁴⁰ V. Gürbüz, “Dağlık Karabağ Sorunu ve Azerbaycan Politikaları”, *Ermeni Araştırmaları*, Ankara 2003, s. 85

⁴¹ Cemalettin Taşkıran, *Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi*, s. 164

bağımsızlığı, Azerbaycan'dan çok Türkiye'nin ve Türk dünyasının meselesidir.

SONUÇ

Azeri Türklerine karşı silahlı saldırıyı başlatan Ermeniler bir taraftan da muhatabını sürekli suçlayarak ajitasyon metodunu izlemiştir. Etrafı Türk Devletleriyle çevrili olan Ermenistan, kuşatılmışlık psikolojisiyle, mazlum millet rolünü en iyi şekilde kullanmıştır. Başta Rusya olmak üzere ABD gibi güçlü devletlerden destek almıştır. Türkiye'nin bölgeye, Dağlık Karabağ konusunda temkinli davranması, barışçı politikası, Ermenileri daha da şımartmıştır.

Dağlık Karabağ sorunu karşısında Türkiye'nin izlediği politikanın etkili olmamasının asıl nedeni, Türkiye'nin, devlet olarak kendini bölge müdahalesine hazır hissetmemesidir. Ayrıca Azerbaycan'a destek konusunda yalnız kalmasıdır. Diğer yandan Türk devlet adamlarının da bazı açıklamaları, Türkiye'nin dış politikadaki ağırlığını azaltmıştır.

Bütün bu gelişmelere karşın Dağlık Karabağ sorunu Türkiye ve Azerbaycan açısından olumlu sonuçlar da doğurmuştur. Dağlık Karabağ sorunu İran'ın Azerbaycan'a yönelik tutumunun anlaşılması açısından da önemli olmuştur. Azerbaycan, İran ve Türkiye açısından tercihini yapmış ve Türkiye ile yakın ilişki kurmaya başlamıştır.

Türkiye'nin Orta Asya'ya açılan kapısının Azerbaycan, Azerbaycan'ın da Batı'ya açılan kapısının Türkiye olması iki ülkeyi birbirine daha da yaklaştırmıştır. Bu da Dağlık Karabağ sorununun, Azerbaycan kadar, Türkiye'nin de sorunu olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin Dağlık Karabağ sorununu uluslararası alana çekip daha sonra da dünya kamuoyuna duyurması Türkiye'nin de bu konuda duyarlı olduğunun kanıtıdır. Ayrıca Türkiye uluslararası kuruluşlarca Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğunun kanıtlanması açısından, Azerbaycan'a önemli avantaj sağlamaya çalışmıştır ve bu misyonunda da başarılı olmuştur.

Dağlık Karabağ sorunu Ermenistan'da istikrarın sağlanmasını geciktirmiştir. Türkler konusundaki tarihi nefretin ve korkuların tazelenmesine neden olmuştur. Ermenistan Karabağ çatışmasının katkısıyla derin bir korku ve belki de paranoya içine girmiştir. Ne yazık ki bu paranoya hayatın hemen her anında olduğu gibi dış politikayı da etkilemiştir. Ayrıca Karabağ ve diğer bazı Azerbaycan topraklarının işgali Ermenistan dış politikasının manevra alanını ciddi ölçüde daraltmıştır. Bu işgaller açık hukuk ihlalleridir ve savunulması çok güçtür. Bunun Ermenistan'a bir yük

getirdiği aşikârdır. Ayrıca Azerbaycan bu haksız Ermeni işgallerini dünya kamuoyuna anlatamamıştır. Ancak uluslararası sistemde gücü ve önemi günden güne artan bir Azerbaycan, Karabağ konusunda Ermenistan'a büyük sorunlar çıkarma potansiyeline sahiptir.

KAYNAKÇA

A. Aslan, "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", *Avrasya Dosyası*, 7 (1), 2001, s. 393-431

A. Mesimov, "Bağımsızlık Yıllarında Azerbaycan – Türkiye İlişkileri", *Avrasya Dosyası*, 2001, 7 (1), s. 274 - 286

A. Selver, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 1997

Aygün Attar, *Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005

Azerbaycan.ihh.org.tr

Azerbaycan.ihh.org.tr. 20.10.2007

Azerbaycan.ihh.org.tr. 20.11.2007

Birgün Gazetesi, 9 Şubat 2007, s. 4

Cemalettin Taşkiran, *Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995

Cumhuriyet, 14 Şubat 1992, s. 9

Cumhuriyet, 20 Mayıs 1992, s. 16

Cumhuriyet, 21 Mayıs 1992, s. 16

Cumhuriyet, 27 Mayıs 1992, s. 16

Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İkinci Basım, İstanbul 1987

Haydar Aliyev, *Dünya Siyasetinde Azerbaycan Petrolü*, (Çev: A. Çiftçi ve E. Kocabıyık) Sabah Kitapları, İstanbul 1998

Hürriyet, 24 Mart 1992, s. 14

Hürriyet, 25 Nisan 1989, s. 13

Hürriyet, 27 Kasım 1991, s. 14

Hürriyet, 5 Ocak 1990, s. 10

Hürriyet, 6 Ocak 1990, s. 10

Hürriyet, 9 Mayıs 1989

İlber Ortaylı, “Tehcir Meselesi”, *Anadolu Dergisi* 7, 2005

M. Aydın, “Kafkasya ve Orta Asya ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası II*, (Editör: Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul 2002,

M. Gül, “Azerbaycan ve Türkiye ile Bitmeyen Kan Davası Ekseninde Ermenistan’ın Dış Politikası”, *Avrasya Dosyası*, 2001, 7 (1), s. 367-393

Mehmet Saray, *Türk – İran İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999

Mehmet Saray, *Türk – İran İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1992

Milliyet, 17 Şubat 1992, s. 10

Milliyet, 20 Ocak 1990, s. 4

Milliyet, 28 Şubat 1992, s. 10

Milliyet, 6 Eylül 1990, s. 11

Radikal, 3 Şubat 2007, s. 11

Sedat Laçiner, “Ermeni Dış Politikası ve Belirleyici Temel Faktörler 1991-2002”, *Ermeni Araştırmaları*, Ankara 2002, s. 168-201

Sedat Laçiner, *Türkler ve Ermeniler*, Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayını, Ankara 2005

Tercüman, 24 Mayıs 1992, s. 6

Tercüman, 24 Mayıs 1992, s. 6

www.turksam.org.tr, 20.11.2007

Y. Demirdağ, “Kafkasya’da Türk ve Rus Politikası”, *Stratejik Analiz* 2, Ankara 2003, s. 75-80